

LES LLUITES PEL CONTROL DE LA XARXA ASSISTENCIAL EN EL SEGLE XVIII , Cinquè Congrés d'Història Moderna de Catalunya, desembre 2003, Pedralbes, volum 23-II, pàgines 345-366, Barcelona 2003

L'Hospital de Pobres de la vila de Sant Feliu (documentat ja el 1305) era de propietat municipal i l'Ajuntament n'era l'administrador. Cada dos anys, amb el canvi de regidors, aquests prenen possessió de les propietats municipals, entre elles l'església de Sant Joan, l'ermita de Sant Elm i l'hospital, en una cerimònia on s'obrien i tancaven les portes de l'edifici i on s'escampava un grapat de terra de l'hort en senyal de la possessió civil de l'edifici. Els regidors nomenaven un procurador que tenia cura de portar els comptes de l'hospital, cobrar els censos, pagar l'hospitaler, el metge i les medicines, així com pagar els aliments dels malalts als proveïdors. L'hospitaler-a vivia en el mateix edifici, treballava l'hort i era l'encarregat de vigilar els malalts, tenir-ne cura, fer-los el menjar, fer la bugada....Quan hi havia un elevat nombre de malalts degut a una epidèmia o a l'existència de tropa o marineria, l'ajuntament buscava qui, desinteressadament, ajudés durant uns dies.

Els ingressos de l'hospital provenien bàsicament de pensions de censals (90%). Una petita quantitat (5%), eren els censos que cobraven d'una casa llogada al costat de l'hospital i la resta provenien de la capta que es feia setmanalment a l'església en la missa dominical, i de caritats individuals.

Respecte a les despeses, cal dir que el dèficit era una constant en aquesta institució hospitalària. Detallem els comptes d'un d'aquests anys en concret, ja que en general, es van repetint les mateixes despeses anuals. La inversió més gran, 59 lliures, es dedica a obres a l'hospital; 7 lliures per al menjar dels tres malalts assistits al llarg de l'any, amb un total de 54 estances o dies entre tots tres; 9 lliures per a la compra de medicines; 9 lliures més per al cirurgià; 3 lliures per a les mortalles dels morts declarats pobres, i mitja lliure per portar un exòsit a Llagostera de camí cap a l'Hospital de Santa Caterina de Girona.

Un inventari de l'any 1739 detalla l'hospital com una casa amb quatre habitacions: les dues de dalt per escola de nens i habitacle de l'hospitaler, els dos de baix per als malalts.¹ En aquest any 1739 els regidors especificaven que les rendes mitjanes anuals de l'hospital eren de vint lliures de censals i censos, de les quals en pagaven 5 al cirurgià i 10 a l'apotecari, per una conducta o contracte que hi tenien; l'ajuntament, donava 30 lliures més al metge i 6 a l'hospitaler, que vivia en el mateix hospital. Els regidors es queixaven que amb unes rendes tan exigües, quan hi havia malalts havien d'anar pel poble demanant caritat pel seu sosteniment alimentari.²

Fou a finals de la dècada de 1750 quan l'hospital rebé els tres llegats més importants des de la seva fundació: el llegat del doctor en medicina Pere Tauler, proper a les 3.000 lliures; la donació del mestre d'aixa Joan Perantoni, de 100 lliures, i el llegat del traginer Narcís Arxer, de 200 lliures.³ Amb els llegats esmentats, els regidors es veieren en disposició d'arranjar les quatre casetes que conformaven l'hospital i donar-li un aire més unificat..

L'any 1765, s'acabaren les obres amb uns ingressos de 1534 lliures i unes despeses de 2226 lliures. Pels mateixos anys, Cosme Patxot, en els comptes normals de l'hospital ingressava 199 lliures i en pagava 425, invertides bàsicament en alimentar els 15 malalts dels quals va tenir cura l'hospital en aquests set anys; en ajudar els avis que vivien sols i en portar malalts a l'hospital de Santa Caterina de Girona.

Amb la reforma, l'hospital adquiriria una nova dimensió, no ja només arquitectònica, sinó social, i començà a rebre diversos llegats i donacions que s'ampliarien enormement a finals de segle i al llarg del segle XIX. L'hospital s'endinsava així directament i àmpliament en el teixit social de la vila, es convertia en un mitjancer caritatiu. Molts ciutadans començaren a preferir deixar petits llegats a l'hospital per tal que els pobres resessin per ells, abans que encarregar cent o dues-centes misses als monjos del monestir. No vol dir això que els llegats solucionessin els problemes econòmics de l'hospital, però sí

¹Arxiu Històric Municipal de Sant Feliu de Guíxols (AHMSFG), Secció XIV, lligall 44

²AHMSFG, Secció XIV, lligall 44

³JULIÀ, BENET: "Comentaris sobre el Sant Feliu de Guíxols del segle XVIII", *Estudis sobre temes guixolencs*, nº 2, Sant Feliu de Guíxols, 1980

que es començà a notar un canvi de mentalitat en la població guixolenc respecte a la seva més preuada institució de caritat.

Molts dels llegats, sobretot els femenins, eren llegats testamentaris de dones sense família mortes a l'hospital, a qui havien deixat les seves escasses pertinències. Altres casos eren donatius d'homes en vida com el cas dels carnisers Busquets, o bé eren producte d'una presa corsària com la que feren Bartomeu Bosch o Geroni Bassart. Un cas curiós fou el llegat fet per Joan Vendrell que en el seu testament donava a l'hospital tot el que l'Administració li devia per haver servit al Rei com a soldat. Quan l'hospital volgué cobrar-ho en veié la dificultat ja que *" com lo real erari está sempre mes en disposicio de rebrer que de pagar nos havem hagut de contentar ab las esperansas de cobrar"*

FUNCIONAMENT ECONÒMIC DE L'HOSPITAL DE POBRES DE SANT FELIU EN LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVIII (en lliures catalanes)					
(p: caritats individuals en forma de donatius. La resta correspon al recollit en les capsetes de l'església)					
ANY	Ingressos	DESPESES	CARITATS	Estances	nº Malalts
1771	327	116	188(p: 173)	568	30
1772	456	693	78 (p:78)	277	11
1773	186	314	91 (p:76)	214	10
1774	202	200	76 (p:61)	219	11
1775	248	91	79 (p:60)	222	12
1791	347	179	16	726	46
1792	556	554	52(p:52)	668	43
1793	230	514		1424	81
1794	457	459	125(p:89)	756	52
1795	273	255	158(p:110)	690	22
Mitjana anual	328	337	86(p: 69)	576	20

S'observa en línies generals un equilibri entre els ingressos i les despeses; més interessant seria notar els ingressos produïts per caritats dels guixolencs, per tal de veure l'interès simple i quotidià per a l'hospital. El resultat és força irregular: mentre en la sèrie 1771-1775 les caritats representen el 42% dels ingressos, en la sèrie 1791-1795 baixa a un 19% mostra irrefutable de les desgràcies i misèries que ocasionà la Guerra Gran de 1793-1795, ja que no només arruïnà moltes economies familiars, sinó que l'hospital, en convertir-se en Hospital Militar, deixà d'interessar com a caritat ciutadana. Invertir en l'hospital no significava per als guixolencs ajudar-se mútuament, sinó "regalar" diners als vinguts de fora.

Respecte a les estades dins l'hospital, la mitjana de 571 estances anuals amb trenta-un malalts, ens dona un terme mig de 18 dies d'estada per malalt, malgrat que les diferències entre una sèrie i altra són notables, ja que si en la primera podem considerar els malalts propis del poble, en la segona l'augment de malalts i estances és degut a l'assistència als soldats.

Tanmateix el funcionament en viu de l'hospital el podem seguir a partir de l'any 1792 quan els regidors encarregaren la seva administració, junt amb altres tres prohoms, a Narcís Marsillach, prevere de l'església de Sant Joan. Marsillach es convertí en l'ànima de l'hospital durant mig segle, i anotà en un dietari els fets més remarcables de cada any, les lluites entre diverses faccions del poble per controlar l'ajuntament i l'hospital, les obres realitzades, així com multitud de dades que ens permeten conèixer, subjectivament i de primera mà, el funcionament hospitalari. Tota la vida de Marsillach anà lligada a l'hospital i quan, ja vell i incapacitat, roman els seus últims temps en una caseta annexa a l'hospital, deixà a aquest tots els seus béns⁴.

La primera anotació de Marsillach és un clar exponent del que representava l'hospital per a la gent de l'època: pobresa, misèria, lloc on era preferible no raure-hi, ja que ser-hi implicava ser pobre, estar sol o les dues coses alhora. Marsillach arranjà l'edifici i ordenà un bon tracte als malalts per intentar així donar una bona imatge de l'hospital al poble. Una de les obsessions dels nous administradors era precisament considerar l'hospital com a lloc de santedat i respecte. Per aquest motiu prohibiren la celebració de balls,

⁴ AHMSFG, Hospital, Capsa 4 d'on prové la informació de l'hospital si no hi ha cap anotació especial

comèdies i saraus a la sala gran de l'hospital. No era gaire higiènic, sa ni caritatiu treure els malalts i col·locar-los a qualsevol lloc del poble quan per Nadal, Carnestoltes o a l'estiu es feien aquestes representacions. Els administradors decidiren no donar més permisos, però les pressions del poble eren molt fortes i tan pel Nadal de 1792 com per Carnestoltes de 1793 hagueren d'acceptar aquest "sacrilegi" fins que el nou ajuntament nomenat a mitjans 1793 acceptà la petició i s'acabaren els espectacles dins l'hospital.

El mateix 1793 i per aconseguir diners, el bisbe concedí permís als guixolencs per treballar per a l'hospital els dies de festa. Aquest mateix any, al igual que feien totes les confraries guixolenques, l'hospital s'afegí a l'anomenada "capta del vi" que consistia en anar a demanar per les cases que havien fet la verema.

L'any 1794, en plena Guerra Gran, ple de malalts l'hospital i amb pocs ingressos, s'inventaren un altre sistema per fer diners: les extraccions o rifes. En la primera sortejaren sis duros de plata i guanyaren netes 12 lliures. Una altra rifa on sortejaren 6 durillos deixà 14 lliures; la tercera, sortejaren un duro de plata i una imatge de la Verge donada per una devota i els deixà 10 lliures; la quarta rifa els deixà 13 lliures.

L'any 1795, acabada la Guerra Gran, els pobres malalts tornaren a ocupar l'hospital. Els administradors havien après quelcom de Sanitat Militar i és que havien observat que la tropa estava col·locada en cambrades i no en habitacions separades, millorant així la ventilació i la facilitat d'assistir als malalts *"y ja tambe per mes consol de aquells que poden consolarse los uns als altres,"*. Els regidors acceptaren el canvi però els exigiren que deixessin almenys l'últim *"quarto per l'hospitaler y per evitar una indecencia ab motiu de haverse deixat lo Hospital en la sobredita disposicio de cambradas, ab tot que ni havia per homens y per donas, se maná fer cortinas per posar entre llit y llit y poderlas correr al temps de baixar lo malalt al orinal"*

La vila creixia i el nombre de malalts anava en augment, de forma que els administradors es veieren en la necessitat de fer obres per anar ampliant els espais disponibles. L'any 1799 enderrocaren l'habitació dels hospitalers per fer més grans, amples i ventilades les cambrades d'homes i dones i ocuparen la casa del costat, propietat de l'hospital, comunicant-la amb el mateix, fent-hi una cuina, l'habitació dels hospitalers i una sala per als convalsents, amb una taula per a dotze persones, enderrocant la cuina que hi havia a la planta baixa. Col·locaren també una imatge del Sant Crist en la cambra dels

homes a la qual anomenaren "cambrada del Sant Christo" i una imatge de la Puríssima Concepció en la cambra de les dones anomenant-la " Cambrada de la Puríssima". El mateix any, fructífer pel que veiem, compraren un petit aparador per col·locar la Verge de la Misericòrdia sobre el balcó que donava a l'hort de darrera l'hospital.

L'any 1800 veié amb joia l'aprovació pel Consell de Castella de les "Ordinacions de la Congregació de la Puríssima Immaculada Concepció" per tenir cura dels malalts, demanada per Marsillach l'any 1798. Convé analitzar detalladament aquesta creació perquè és un bon exponent de la caritat compartida. El document consta de dues parts: en la primera Narcís Marsillach fa una detallada explicació del funcionament de l'hospital i les mancances que té; la segona part són les ordenacions pròpiament dites per millorar l'atenció al pobre malalt⁵.

Explicava Marsillach al rei que després de moltes dificultats i feines *"aquella misma casa que antes no presentaba mas que horrores y cuyo albergue desdeñaban aun los mismos Pobres, hace ahora todas las diligencias de estos y si es permitido decirlo así, excita aun la envidia de los Ricos. La Pobreza y la mendicidad toman en ella un semblante risueño. Las enfermedades desaparecen luego porque se subministran todos los auxilios y recursos del arte. Ni se une este influxo a los estrechos limites de aquella casa, toda la Villa participa de sus socorros y todos los Individuos logran aun sin moverse de sus ogares, muchos remedios para sus necesidades"* Però faltava quelcom: les minses rendes servien només per pagar una infermera-hospitalera la qual, cansada durant el dia de fer menjars, bugades, tenir cura dels malalts, havia de descansar de nits, deixant sols als malalts, fet que obligava, en malalts greus, a demanar als veïns que voluntàriament fessin torns de nit per tenir-ne cura.. Per resoldre aquest problema i donar estabilitat a la vigilància nocturna dels malalts, Marsillach proposava crear una Congregació depenent de l'església de Sant Joan.

Quin sentit tindria aquesta Germandat? Marsillach considerava que els grans premis que dóna Déu als qui comparteixen part dels seus béns, no podien arribar a tothom ja que n'hi havia que ni tan sols en tenien per a la seva subsistència i no podien oferir res material. Aleshores, l'oferta que fa Déu als que socorren als pobres, no era només de donar

⁵Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Audiència, Cartes Acordades, reg 1016, folis 8-31

diners sinó també de poder oferir altres serveis espirituals o corporals " *Así pues el que no puede darles dinero o cosa que lo valga, y puede asistirles en la cama, quando Enfermos, cuidando de su persona y sirviéndoles con mucho amor, sin duda adquirirá grande mérito delante de Dios. Es constante ya, pues no hay que alegar excusas y así sea Eclesiástico o secular, Caballero o Artesano, Comerciante o Jornalero, rico o menesterozo, todos pueden negociar a la segura en este particular*".

El capítol primer explicava que hi serien admesos tant els homes com les dones. Les obligacions dels Germans eren defensar el misteri de la Puríssima Concepció i acompanyar als malalts de nit. Els congregants s'haurien de confessar abans d'ingressar i comprometre's a no tenir vicis. Els càrrecs de la germandat serien: Pare Espiritual; el seu ajudant; un President; dos assistents; secretari; mestre de novicis; tresorer; dos hospitalers; dos zeladors; dos sagristans i un Caminador. Per a les dones, mestra de novícies; dues hospitaleres; dues zeladores; dues sagristanes i una caminadora.

Els càrrecs tindrien una vigència de dos anys i els nous serien elegits el mes de novembre, per majoria dels congregants, votant, amb boles blanques i negres, d'una terna que presentarien el Pare Espiritual i el President. Dos diumenges al mes, a la tarda, els congregants es reunirien per fer exercicis espirituals

Amb molta paciència i molt de treball l'hospital anava arrelant en la vida quotidiana. Per celebrar la festa de la Verge de la Misericòrdia més esplèndida, l'any 1800, els administradors decidiren fer una capta per les cases de la vila per tal d'oferir, el dia de la commemoració, un dinar general a tots els pobres locals. Fou un altre encert que perdurà; l'any 1804 moltes cases del poble no només donaven aliments per al dinar sinó que ja s'oferien a cuinar-lo directament, alliberant d'aquesta tasca a l'hospitalera. L'any 1802, per fer més popular la capta, escrigueren unes cobles per cantar-les mentre captaven, en la vigília de Pasqua " *en lloch dels Goigs vulgarment dits dels Ous*". L'any 1807 entre guixolencs i forasters, donaren menjar a més de dos mil pobres " *provenint això de la gran misèria se pateix generalment*".

L'any 1803 veurà un altre enfrontament entre l'ajuntament i el monestir, quan el primer es queixà que l'hospital funcionava amb dificultats mentre el monestir s'anava gastant els diners amb una causa pia que no solucionava cap problema del poble. Un poble realment crescut, de 6.000 habitants. En la resposta que donà el consistori ganxó al

"Interrogatorio sobre las poblacions de 1803"⁶ s'observa com l'ajuntament volia solucionar dos problemes alhora: si treia la Causa Pia de l'abat Panyelles del monestir no només aconseguia salvar econòmicament l'hospital, sinó que deixava al seu senyor jurisdiccional amb un minvat capital per poder pledejar en contra de les constants demandes de l'ajuntament. I cal recordar que, abans i ara, els processos acostumaven a ser llargs, que vol dir costosos, i tot sovint els guanyava qui més diners tenia. Un any abans, l'abat del monestir encara havia pledejat contra l'ajuntament i l'hospital perquè no estava d'acord amb les Ordinacions de la germandat d'ajuda a l'hospital.

L'any 1806, en plena guerra contra els anglesos, l'ajuntament deixà a Intendència Militar les tres cases que conformaven l'hospital. Tot i això, l'elevat nombre de soldats ingressats obligà a fer fora els pobres malalts i s'organitzà una forta picabaralla entre els administradors i els militars els quals, finalment, marxaren a Girona. La Guerra del Francès trencà aquesta evolució positiva i malmeté bona part dels esforços realitzats fins ara. L'hospital es tornà a convertir en Hospital Militar i l'economia del país i de la vila es ressentiren de les destrosses de la guerra.

LES CAUSES PIES DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

La fundació de Causes Pies es remunta a la Baixa Edat Mitjana i funcionaren pràcticament fins el segle XX. Una Causa Pia és un llegat de caràcter eclesiàstic que es deixa amb unes condicions molt concretes en les quals intervenen quatre elements: el donador o creador de la Causa, el llegat que deixa, l'administrador del llegat o Causa Pia i les clàusules d'afavoriment de la mateixa.

El creador de la Causa Pia no té al llarg dels segles un perfil definit: hi ha laics i seglars, comerciants i pagesos, mariners i metges. Respecte al llegat que deixa acostuma a fer-ho en el seu testament, mai en vida, i la Causa començarà a funcionar a partir de la seva mort. El llegat pot ésser una quantitat en diners o bé una casa, un solar i a voltes també pot ésser una quantitat anual determinada de blat i fins i tot, minoritàriament, una quantitat en

⁶AHMSFG, Secció XIV, lligall 2

diners anuals que els seus hereus i successors han d'invertir cada any en el que el testador hagi especificat. Majoritàriament, el llegat acostuma ésser una quantitat en diners que no es pot minorar i el que es reparteix en la Causa Pia són les rendes que produeix el llegat: si és una casa o terra, els censos o lloguer que se'n cobra; si són diners, es deixen en préstec (censal) i es reparteixen els interessos que produeix anualment. El testador deixa sempre un administrador del llegat: acostuma ser un familiar, el rector de la parròquia o els regidors de l'ajuntament, i tot sovint, una barreja de dos o tres dels aquí nomenats. La tasca d'aquests administradors consisteix en portar els comptes de la Causa Pia, cobrar-ne els rèdits i distribuir-ne els beneficis d'acord amb les clàusules de la fundació. Finalment, les clàusules de la Causa Pia permeten conèixer la seva finalitat: per dotar donzelles pobres, per vestir pobres, per ajudar a estudiants, per repartir menjar als pobres de la població. Aquestes són les quatre clàusules que es van repetint al llarg dels segles. També s'acostuma especificar a qui va dirigida la Causa Pia: moltes vegades la causa específica que només beneficiarà a la parentela àmplia del fundador, altres a tot el poble en general i altres primer a la parentela i si no n'hi ha, a tot el poble.

Tanmateix la Causa Pia més estesa i arrelada era la de dotar donzelles pobres per casar-se. Coneguda és la dificultat de moltes noies per casar-se a l'haver d'aportar un dot al matrimoni. El sistema del dot, àmpliament denunciat per arbitristes i projectistes, portava a moltes famílies a endeutar-se per poder casar la noia, entrant en una xarxa que, en economies ja de per si inestables, abocaven tot sovint a la misèria i a la indigència o bé a un endeutament crònic que no permetia la creació del més petit excedent. "Casar donzelles pobres" tenia doncs una doble finalitat: un aspecte moral, ja que al casar-les se les treia del cercle viciós de la prostitució com a únic mitjà de subsistència i un aspecte social, ja que al casar-se i tenir fills aportarien més súbdits, o sigui més mà d'obra, més pagadors d'impostos i més soldats.

El segon sistema més utilitzat de la Causa Pia consistia en les famoses i anomenades "Almoines del Pa", existents quasi a cada poble. El fundador dedicava els rèdits anuals a donar pa, normalment un cop a l'any, o dos (el cas de la poderosa Almoina del Pa de Girona que donava pa tres dies a la setmana d'octubre a maig és un cas extraordinari). El dia triat acostumava tenir un significat molt concret: l'aniversari de la mort del fundador, el dia de la seva onomàstica, per Sant Miquel, quan s'havien acabat les recollides de l'estiu, i

per Dijous o Divendres Sant, eren els dies més triats. En aquest dia, els administradors invertien les rendes anuals del llegat en comprar farina i pastar pa, i repartir-lo després d'una missa, entre tots els pobres que hi assistissin. Lògicament, més que un ajut al pobre, era una manera d'honrar al fundador el qual es veia, un cop l'any, recordat per una munió de persones que resaven per ell.

Un tercer sistema de repartiment de la Causa Pia era per vestir pobres. A la tardor normalment, i també a finals de la primavera en comptats casos, els administradors invertien les rendes de la Causa en comprar roba i donar-la als pobres de la població que s'havien apuntat en una llista. El pobre es confeccionava la roba d'hivern i a vegades, la clàusula de la Causa Pia obligava a tots els pobres ajudats, a participar a una missa, amb la roba nova ja posada, en honor del fundador.

Finalment, i minoritari, existia la causa Pia per "ajudar a estudiants a estudiar" i també era la distribució a un o dos estudiants per poder completar estudis. Aquest tipus de Causa era quasi exclusivament per a la parentela del fundador.

A Sant Feliu de Guíxols, les Causes Pies eren abundants. Possiblement per ser una vila gran, amb el tràfec mariner i comercial que la feia molt més oberta, però també més feble i inestable. Una vila marinera, amb un constant anar i venir de comerciants, vaixells, pescadors i mariners, amb una població flotant, inestable i cosmopolita, era més propensa a "caure en el pecat" o caure en la misèria. El poble de Sant Feliu coneixia bé les desgràcies en forma de marits que no tornen de la mar, naufragis, corsarisme i pirateria, alts i baixos econòmics de comerciants enriquits que ho perdien tot en un viatge. Per aquest motiu, i veurem que serà una constant fins el segle XX, Sant Feliu estava molt conscienciada pel tema de la pobresa i la creació, en aquest cas, de Causes Pies. La majoria d'elles foren creades en la Baixa Edat Mitjana i fins el segle XVII, mentre que en el XVIII en són escadusseres, ja que la caritat dels guixolencs agafarà en aquest segle un nou objectiu: l'hospital, com ajuda directa als seus conciutadans. Tanmateix una bona patacada per a les Causes Pies fou el decret de 1752 que rebaixava del cinc al tres per cent el que es podia cobrar per censals, de forma que aquestes Causes Pies veieren disminuir en un 40% les seves rendes anuals, un motiu més per no fundar-ne i buscar altres sistemes d'ajut al necessitat.

Les Causes Pies existents el segle XVIII a Sant Feliu de Guíxols eren les següents:⁷
La Causa Pia de Pere del Bosch, instituïda l'any 1377 per casar donzelles i vestir pobres i una Almoïna del Pa, totes dues Causes administrades pels regidors de l'ajuntament i de les quals en parlarem extensament més endavant.

La Causa Pia de Bernat Cabanyas, mariner de Sant Feliu per a dotar donzelles del seu llinatge, feta el 16-5-1568: 50 lliures anuals amb un censal de 1.000 lliures de propietat.

La Causa Pia de Salvi Prats, prevere de la Vall d'Aro, per a casar noies del seu llinatge. Capital: 2.158 lliures. L'administrador serà fins els seu besnét i quan aquest mori ho seran els regidors.

La Causa Pia de Joan Baptista Pi, mercader de Sant Feliu, feta el 20-3-1648 per a casar donzelles pobres i òrfenes : 50 lliures anuals. Les donzelles s'han de casar per Sant Joan de juny. Un any ha de ser una de Sant Feliu i un altre una de Begur, el cinquè any no es fa i així augmenta el censal.

La Causa Pia de Joan Llenvi, fundada el 1556 per noies que es casin i nois que vulguin estudiar. L'any 1799 tenia de rèdits anuals de tretze lliures. L'administrador n'era el procurador de l'hospital.

La Causa Pia del reverend Benet Pi, de la qual no sabem la data de la seva creació

La Causa Pia de Jaume Rosselló, prevere, dots per casar noies i per estudiar els nois. El 1799 té 2.350 lliures en censals que donen seixanta-tres lliures anuals. Administrador: la comunitat de preveres de Sant Joan.

La Causa Pia de Favar té trenta-cinc lliures en censos per casar noies. Administrador : la comunitat de preveres de Sant Joan

La Causa Pia fundada per Cosme Patxot y Carrera per a casar noies i estudiar nois, amb un capital de 6265 lliures.

La Causa Pia fundada pel doctor Jeroni Rovira, prevere, per posar noies en matrimoni i estudiar nois de la seva parentela, amb un capital de 6.800 lliures.

No consta en aquest segle XVIII l'Almoïna d'en Sans, fundada la segona meitat del segle XV, ni tampoc les almoïnes que feia el monestir: la del Pa del Cellar, dita també Pa de Cos de Carnestoltes, que consistia en donar un pa als pobres des de sant Miquel de

⁷AHMSFG, Secció IV, Lligall 36

setembre fins el dia de Pasqua; i l'almoina anomenada Pa de Forment, que es donava als pobres amb una mica de carn salada, el diumenge abans de Carnestoltes.

Es pot observar doncs, com l'ajuntament a través dels regidors, l'hospital a través del seu administrador i l'església a través del rector de Sant Joan, controlaven la distribució d'aquesta multitud de causes pies sorgides de l'antic concepte de caritat cristiana. Serà precisament en aquest segle XVIII quan sorgiran els problemes i les lluites per controlar la caritat a nivell local i general. Sant Feliu ens ofereix un bon exemple del pas de la caritat cristiana local a la beneficència pública centralitzada amb la problemàtica que representà per a la ciutat perdre el control de les dues Causes Pies més carismàtiques que tenia: la de Pere del Bosc i l'Almoina del Pa.

LA LLUITA PER AL CONTROL DE LA CARITAT A SANT FELIU DE GUÍXOLS

Hospital i Causes Pies, dues bones eines per temperar les conseqüències de la pobresa a nivell local. Tanmateix el segle XVIII portà importants canvis tant en el concepte com en el control de l'assistència social⁸. L'any 1770 l'il·lustrat barceloní i diputat de Catalunya F. Novell va proposar la creació d'un hospici central a Barcelona que recollís tots els incapacitats del Principat i que es finançaria amb els diners de les almoines del pa, causes pies i altres llegats caritatius que existien a totes les parròquies i municipis del Principat⁹. Aquesta idea centralitzadora xocà amb les autoritats locals i el corregidor gironí, intentant avançar-se a la pèrdua del control de la caritat que sorgiria de l'hospici barceloní, i d'acord amb el bisbe i l'ajuntament gironins, realitzà una consulta a tots els municipis per tal d'inventariar les fundacions caritatives i veure si amb elles seria suficient per fundar un hospici a la pròpia ciutat de Girona. Cal recordar que a Girona ciutat existia l'Almoina del Pa, una poderosa organització caritativa propietària de terres, boscos, camps, molins i cases, que donava pa tres dies a la setmana a tothom que s'acostés a les seves portes d'octubre a maig. Al mateix temps, s'estava construint a Girona una Casa de Misericòrdia amb el llegat del gironí Ignasi de Colomer per tal de recollir i educar les noies òrfenes i les

⁸ Cf Borrell i Sabater, Miquel: La marginació a la Catalunya Il·lustrada: expòsits, dides i hospicians, Ed Galerada, Barcelona 2002

noies amb possibilitat de perdre la moral. Si a aquestes dues poderoses fundacions si podia afegir els petits llegats locals, possiblement es podria construir i posar en marxa un hospici a Girona ciutat, evitant-se així el pas de tots aquests llegats a Barcelona. Dins els més clars esquemes absolutistes, el 4 de març de 1772 s'ordenava als justícies i als ajuntaments de cada poble gironí que amb celeritat, promptitud i veracitat informessin ràpidament de la situació de cada municipi¹⁰La resposta de l'ajuntament ganxó, el 5 de març de 1772, fou explícita i contundent i negava l'existència de cap Causa Pia de la naturalesa demanada per el corregidor.

Mentrestant, a Girona aconseguiren del Consell de Castella el permís per a la fundació de l'hospici, presidit pel bisbe, i basat en la Casa de Misericòrdia, l'Almoina del Pa gironina i una multitud detallada de causes pies per a maridar donzelles o per donar pa, de bona part de les parròquies del bisbat. Tanmateix, i tement-se respostes negatives o dissimulades com la de Sant Feliu de Guíxols, el bisbe i el corregidor havien buscat altres fonts d'informació, i s'assabentaren que a Sant Feliu de Guíxols existia una almoina anomenada de Pere del Bosch per vestir pobres i dotar donzelles i una altra del Pa Cuit o del Comú, les quals rendien 68 lliures anuals pagades per l'ajuntament. El bisbe commutà aquestes dues almoines a favor de l'hospici. L'obligació de tots els administradors d'aquestes almoines era lliurar els llibres de comptes, títols de fundació i propietat d'aquestes almoines a l'administrador de l'hospici per tal que fos aquest qui les gestionés a partir de l'any 1778.

L'ajuntament ganxó, com d'altres del bisbat, no acceptà aquesta commutació i començà tot un procés de reclamacions i plets que allargaren la situació fins l'any 1792. L'ajuntament veia molt clar que perdre les almoines era perdre poder i influència. Cal aleshores explicar detalladament en què consistien les almoines de Sant Feliu per entendre després tot el procés que realitzà l'ajuntament per evitar la seva fugida cap a la capital gironina.

Dues eren les almoines qüestió de litigi: per un costat la del llegat fet per Pere del Bosc per vestir pobres i maridar donzelles, i per l'altre una de l'ajuntament per a donar pa cuit un cop a l'any. Totes dues, d'origen baix medieval, s'havien anat confonent i barrejant

⁹ ACA, R. Audiència, reg. 810, ff290-346

¹⁰ AHMSFG, , XIV Estadística, lligall 44.

de forma que es feia bastant difícil separar-ne una de l'altra. La de Pere del Bosc es remuntava a l'any 1377.¹¹ Anys més tard, els jurats de la vila, per millorar la dotació de la Causa Pia acudiren al rei Joan I d'Aragó sol·licitant reial privilegi per establir i perpetuar una almoïna segons la devoció dels fidels vilatans i aquest els el concedí amb data 9 de juny de 1393 des de València:

" En uso de cuyo Real Privilegio convocados todos los vecinos de la villa segun lo tenian de costumbre y concurrido la mayor y mas sana parte dellos y entre estos los Jurados y singulares y su Bayle acordaron que cada vecino en los dias de Domingo y otros en los que concurrían a la Iglesia de aquella villa, contribuyese con la limosna que pudiese y le dictase su devocion para los fines explicados, la que se havia de percibir por las personas que se diputasen para ello y distribuir del mismo modo y por los mismos Jurados y Conzejales de la villa.". Aquest acord es va fixar l'1 de febrer de 1394 i s'havia practicat al llarg de quatre segles sense cap trasbals ni novetat¹². Una altra explicació d'aquestes almoïnes serveix per aprofundir en el sistema del seu finançament:

"...la una llamada de la pia limosna de pan Cocido que en parte se distribuie en la Vigilia de Navidad del Señor, i en parte en el dia de Pasqua de Resurreccion, cuios reditos anuales consisten de una parte en 68 libras i de otra en nueve quarteras i un cortan de trigo y asi bien en algunos censos que se percibian en cada de la Isla de Mallorca de la qual habian sido administradores y devian dar cuenta los Regidores de la misma villa; y la otra fundada y dotada por Pedro del Bosch cuios reditos, aplicaderos a vestir pobres de aquella villa, se ignoraban..."

La distribució de l'almoïna la feia l'abat del monestir, com a capellà major de la parròquia ganxona, i tres regidors del comú. S'acostumava fer pels volts del vint de setembre i es repartien vint lliures: cinc lliures a quatre donzelles. El mateix dia es repartien setze canes de roba de cordellats a raó d'una lliura cinc sous cada cana, o sigui també 20 lliures. De l'any 1676 a l'any 1709 i possiblement fins més tard tot i no tenir-ne informació,

¹¹ AHMSFG, Secció IV Beneficència, Lligall 36, cubeta 44

¹² Id. informe del lletrat Pere García, apoderat de l'ajuntament en la causa contra l'hospici per la commutació de les almoïnes: *" Los Jurats i Consell de la vila de San Feliu de Guixols ab acte rebut en poder del Ramon Gayart, notari public de ella ab 1 de febrer de 1394 inseguint facultat y llicencia donada per D. Joan Rei de Aragó e Valencia de 9 de juny de 1393: Instituhiren una Almoyna per dita vila de pa i per vestir pobres y casar minyonas .."*

l'abat al·legava que feia la distribució per no deixar els pobres sense vestir però sens perjudici d'una causa que hi havia pendent a la Cort eclesiàstica de Girona. Els jurats li responien que estaven en possessió de fer la distribució i que si l'abat no hi estava d'acord que nomenés un altre capellà del monestir. Aquesta fórmula es repeteix invariablement al llarg de tots aquests anys o sigui que devia haver-hi un plet pendent, que no hem pogut esbrinar, i volien deixar-ne constància, però sense perjudicar els afectats¹³. El sistema utilitzat i el formulisme era el següent: primer l'abat, després el jurat en cap i després els altres dos jurats, cadascú triava una donzella a qui donava 5 lliures seguint aquesta fórmula:

" Primo lo molt reverent Joan, abat assigna a Catharina Vidal, donzella, filla de Anthoni Vidal, sirurgià de la present vila i de la forastera..... cinc lliuras " i la mateixa fórmula usava cada jurat¹⁴

Aquestes eren les dues almoines públiques de Sant Feliu de Guíxols. Mentre la seva gestió, control i repartiment el realitzà el propi ajuntament i el monestir no existí problema ni controvèrsia. Malgrat que s'havien perdut els títols de propietat de les almoines, els anys, el costum i la consuetud havien substituït la legalitat escrita, i cada any l'ajuntament havia anat pagant les seixanta-vuit lliures que costaven les causes pies¹⁵. Tanmateix en el moment en el qual se'ls demanà des de Girona que invertissin les seixanta-vuit lliures en l'hospici de Girona, la negativa de l'ajuntament fou total: no acceptaren la commutació, ja que s'adonaren que així com fins ara les seixanta-vuit lliures beneficiaven als propis vilatans, ara, malgrat que l'hospici fos obert a tothom, l'almoina ja quedava com un fet més abstracte, més llunyà. Tot sovint, quan hi havia casos de greu necessitat, l'ajuntament avançava diners de l'almoina per socórrer una vídua o un malalt, o sigui que l'almoina tenia una funció específica molt concreta, real i tangible. Al mateix temps donava un prestigi, un poder i una influència als regidors i a l'abat. I no només un poder eteri o abstracte: l'almoina de Pere del Bosc estava formada per quaranta vessanes de terra a Calonge, dos horts a Sant Feliu i unes 911 lliures en censals, un bon capital sens dubte. Traspasar aquest

¹³AHMSFG, IV Beneficència, lligall 11, cubeta 43"Distribucions benèfiques 1648-1709 "

¹⁴AHMSFG IV Beneficència, lligall 60, cubeta 10, carpeteta 1512-1624)

¹⁵ AHMSFG, IV Beneficència, LLligall 36, Cubeta 44: "... desde dita ultima Institucio han cuydat de esta y de la antecedent los Jurats de dita Vila i ab est motiu se han confundit las rendas de una y altre de ditas dos pias memorias, motiu perque no se ha pogut fer reparacio de unas o altres ni se pot saber quals pertanyen a una y quals a la altre."

capital a l'hospici de Girona implicava perdre aquestes prerrogatives. El que féu l'ajuntament fou al·legar que no existien els títols de propietat de l'almoïna per evitar pagar. Començà un litigi que durà fins l'any 1792, el més llarg de tots els que hi hagué per la mateixa raó en altres pobles gironins que també es negaren inicialment a centralitzar les seves almoïnes en l'hospici de Girona ciutat. Anem a veure doncs el procés que realitzà l'ajuntament per no haver de pagar les seixanta-vuit lliures a l'hospici de Girona.¹⁶

Tal com hem dit, el bisbe Lorenzana realitzà la commutació de totes les causes pies i almoïnes de la diòcesi amb data 2 d'octubre de 1778. La primera resposta de molts ajuntaments i administradors de causes pies fou negar-se taxativament a aquesta espoliació de les caritats locals. El bisbe, el cinc de desembre del mateix any, enviava una carta a l'ajuntament ganxó tot dient-li que coneixia les oposicions que feia a la commutació i els deia clarament que "*...a mi me toca conocer si ellas son o no aplicables i no a este Ayuntamiento determinar*". Però la defensa dels drets locals obligà la Junta d'Administració de l'hospici a recórrer a la jurisdicció civil, i Pedro Escolano de Arieta, secretari del Consell de Castella, escrivia al Corregidor de Girona el 26 de juny de 1779 tot explicant-li que el Bisbe s'havia queixat al Consell:

"...exponiendo que por la mala sensacion que hazian los administradores de dichas Rentas i obras pias o porque perdian con la aplicacion a el Hospicio la libertad de favorecer se experimentaba no poca resistencia en muchos, valiendose de los Ayuntamientos para que no tubiesse efecto semejante destino, negandose a la entrega de la administracion i ocultando otros los títulos de pertenencia..." de forma que es demanava al corregidor que espavilés els ajuntaments i administradors, per tal que obeïssin el bisbe.

En el cas concret de Sant Feliu de Guíxols, en ser el propi ajuntament l'administrador, la Junta de l'hospici li exigia que pagués la pensió anual de les seixanta-vuit lliures i que diposités els llibres de comptes i títols de propietat de les almoïnes; l'ajuntament, amb data 19 de setembre de 1779, explicava a l'hospici i al corregidor que havien fet arribar al Consell de Castella dos informes: un del monestir i l'altre del propi ajuntament sobre la possibilitat d'aplicar les almoïnes a les Diputacions de Barri que l'ajuntament tenia intenció de crear a la vila, en semblar-li que hi havia la possibilitat de

¹⁶Arxiu Històric de Girona (AHG), Secc. Hospici i Almoïna del Pa, 702, així com 696, 697, 698, 699 i 700. Tota la informació que oferim a continuació correspon a aquests llibres i a

crear una congregació de caritat a la ciutat amb les almoines existents. Era per aquest motiu que demanaven aturar la commutació de les almoines a l'hospici i que mentre duressin els tràmits, s'ordenés a l'administrador de l'hospici que *"...cese y se abstenga de molestar al Ayuntamiento con nuevos recursos"*. El propi apoderat de l'ajuntament en aquest plet, Pere García, no s'estava de dir que:

"...y parece ser más acrehedora dicha Villa y sus naturales a que en caso de hacerse alguna novedad en la distribucion del producto de dichas Fundaciones se aplique este a las tales Diputaciones para alivio y socorro de Pobres Jornaleros y convalecientes de ella que el que haga su aplicacion al real Hospicio referido de la ciudad de Gerona ".

Tanmateix Pere García considerava que el bisbe s'havia equivocat ja que la Causa Pia la instituï un laic i no era religiosa per a commutar-la, ja que estava feta per a beneficiar la seva pròpia parentela i altres, de la qual cosa se'n traurien grans beneficis ja que amb la possibilitat de casar donzelles pobres augmentaria el nombre de súbdits i s'evitaria que les donzelles caiguessin en la prostitució, així com també es podria usar la Causa Pia per ajudar a tots els pobres guixolencs en un any de necessitat. Sens dubte, l'advocat havia exposat arguments de pes: per un costat un cant al poblacionisme, doctrina de moda al llarg del segle XVIII tot demostrant així que la causa per a maridar donzelles tenia una finalitat molt clara i productiva; per l'altre costat, la productivitat de l'artesà que en no poder crear excedent es podia veure abocat a la misèria passatgera: l'almoïna el podia ajudar en aquests moments, el podia mantenir perquè tornés a produir, cosa que no passaria si l'almoïna passava a l'hospici. Poblacionisme i productivitat, dos elements característics del segle XVIII, queden aquí molt ben representats en el pensament de l'advocat de l'ajuntament ganxó.

El 21 de setembre de 1.780, l'ajuntament exigia a la Junta de l'Hospici que reconegués que: *"... no havia sido del animo del citado Sr. Ilmo. comprender dichas Pias Limosnas en la referida solicitud "* fet negat per la Junta de l'hospici, la qual avisà el corregidor, qui ordenà el lliurament dels llibres per part de l'ajuntament el 27-9-1780; aquest obeí però es negà a continuar pagant la pensió de seixanta-vuit lliures al legant que si no tenia els títols de propietat, perduts de fa temps, no tenia l'obligació de pagar: el censal no existia, i tot el que havien trobat en els llibres vells era que: *" la Universitat de la Vila de*

Sant Feliu de Guíxols quiscun any fa y presta a la Pia Almoyna de dita vila 76-17-6 de pensió anual per differents diadas, i de diversos censals per dita Universitat creats a dita Pia Almoyna com mes llargament es de veurer en lo llibre vell " i aquest llibre no s'havia lliurat ni se sabia on parava. Tanmateix aquesta quantitat no corresponia a la de seixanta-vuit lliures que reclamava l'hospici de forma que encara era més complicat. Però, segons la Junta, amb els llibres es demostrava que encara que no es trobés el títol d'imposició del censal, l'Ajuntament havia donat la pensió de seixanta-vuit lliures dels anys 1705 al 1777 pràcticament cada any, de forma que el costum convertia en dret i deure el pagament de la pensió anual.

La polèmica començava a sobrepassar les institucions i l'oposició i descontent del poble es manifestava àmpliament: Quan l'any 1781 el bisbe demanava a l'abat del monestir que fessin capta d'almoines entre els feligresos per oferir a l'hospici, l'abat no s'està de contestar-li sorneguerament que:

"...Se señaló dia para la questa general combidando para authorizar esta a los Regidores que sin embargo no asistieron, y haviendose executado por dos P.P. Vicarios y D. Benito Barraquer recogieron catorze reales de vellon y no pequeña porcion de desverguenzas y sonrojos a causa del resentimiento de las Gentes de haverles quitado el Pan que en esta Fiesta repartian los demas años los Regidores..." 17

Començava doncs a ser tan enrevessat el procés que la Junta de l'hospici va fer una consulta a l'advocat Ignasi Ferrer i el 6 de juliol de 1784 aquest considerà que l'Ajuntament ganxó havia de pagar, ja que encara que no existís l'escriptura del censal, hi havia testimonis, història, o sigui era vàlid; la Junta posà l'assumpte en mans de l'Intendent General de Catalunya, qui el 7 de febrer de 1787 demanava a l'hospici el títol de propietat de la Causa Pia, ja que mentre no el tingués, no podia obligar l'Ajuntament a pagar. El raonament de l'intendent, malgrat semblar purament burocràtic era molt senzill: si no existia el títol de propietat que obligava l'ajuntament a pagar les seixanta-vuit lliures anuals, volia dir que l'ajuntament feia l'almoina voluntàriament, de forma que només el Consell de Castella podia decidir l'obligatorietat d'una almoina voluntària. Es tornà tot l'expedient a la Junta de l'Hospici amb un aclariment: o es presentava el títol de propietat per poder exigir a l'ajuntament o es tornava a començar el procés ara davant el Consell de Castella.

Semblava que l'ajuntament tenia les de guanyar però el corregidor gironí, el 14 de desembre de 1.787, opinà que s'havia d'amenaçar amb terrible pena a l'Ajuntament per tal que presentés els llibres antics de les rendes de la Pia Almoina, la qual cosa es comunicà als regidors amb amenaça de multa personal de 25 lliures si abans d'un mes no havien complert l'ordre..

L'amenaça no tingué efecte i el 23 de maig de 1.788 l'Ajuntament contestava al corregidor dient-li que si havia cessat en la contribució de les seixanta-vuit lliures era "*...ya por no constar de título de su imposición, y ya por no haberse hecho la distribucion de pan*". Els papers els havia lliurat tots a l'hospici i estaven disposats a satisfer la pensió "*siempre que le fuesse mandado por legítimo superior*".

El corregidor passà l'expedient al Reial Consell i el seu fiscal, amb data 14-5-1789, decidí que:

"...mediante resultar por los papeles existentes en la Contaduría General de su cargo ser verdadero censal la mencionada pensión, debia sugetarse la expressada Villa a las reglas del Pago de lo corriente de un año y lo de pagar y los atrasos y luicion con arreglo a las reglas acordadas ".

Quedava doncs molt clar que les autoritats havien validat el títol de propietat: es reconeixia legalment que l'ajuntament de Sant Feliu de Guíxols havia de pagar una pensió anual de seixanta-vuit lliures en concepte d'almoines. Tanmateix el fiscal tornava a posar un gerro d'aigua freda sobre la Junta de l'Hospici ja que malgrat acceptar l'obligatorietat de l'ajuntament a pagar, ordenava que fos l'Escrivania de Cambra qui decidís si aquesta quantitat s'havia de pagar a l'hospici de Girona o als pobres de la vila ganxona. La Junta presentà recurs al fiscal el 16-6-1789 per tal de no tornar a començar els tràmits davant el Reial Consell, però el fiscal insistí i passà al Consell de Castella. El 12-2-1791, aquest decidí que s'apliqués el que ja havia dictat anteriorment a favor de l'hospici. L'ajuntament encara es negà a pagar, s'amenaçà recórrer a l'Intendent General, i finalment, el 13 d'octubre de 1791 hi hagué un acord entre l'ajuntament i l'hospici. El 30 de desembre de 1791 l'ajuntament escripturava que devia a l'administració de l'hospici, des de l'any 1779 a l'any 1790, un total de 822 lliures; a més, es comprometia a continuar pagant anualment a

l'hospici la pensió de seixanta-vuit lliures que corresponien a un censal perdut de 2.283 lliures.

S'acabava així un llarg procés: quinze anys d'oposició al centralisme gironí, quinze anys per canviar el concepte de caritat pel de beneficència en la mentalitat ganxona. Era evident que la caritat d'origen medieval no havia solucionat els problemes estructurals de la pobresa gironina (o europea). L'intent de la creació de l'hospici de Girona, lloable, topà com acabem de veure amb forts interessos locals. Ningú no volia deixar de gestionar el capital de la caritat pública: repartir caritat era repartir clientelisme, poder, influència. I traspasant-lo a la capital gironina es perdia una eina per controlar les mentalitats col·lectives, acostumades més al contacte directe, a les solucions passatgeres, però reals, d'ajudar al pobre veí. L'hospici es veia així com un espoli de la solidaritat local, una institució que impersonalitzava els costums col·lectius i els convertia en una màquina que treia el pobre del seu entorn i l'obligava a reciclar-se. L'ajuntament havia fet l'últim intent per preservar un concepte de societat que acceptava la pobresa, justament en un món naixent on la pobresa representava el fracàs social.